

Ghost World

Ghost World är på ytan en svart-synt betraktelse av samtiden genom en tonårsflickas ögon. Den skildrar livets nästan outhärdligt svåra val och motståndet mot att bli vuxen och införlivas i den breda massans anonymitet. Samtidigt är *Ghost World* en bisarr och komisk skildring av människor i ett massmedialt urlakat samhälle som har glömt bort livets grundläggande kvaliteter. Men Enid kommer att inse – då hon möter den som hon uppfattar som en medelålders tönt, Seymour – att bakom det som man föraktar mest kan det dölja sig oanade mänskliga resurser.

Rekommenderad från
åk 9 och gymnasiet

En filmhandledning av
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

Ghost World utspelar sig i en anonym förstad till Los Angeles i USA. Enid som är arton och hennes bästa väninna Rebecca lämnar skolavslutningen av high school med en blandning av lättnad och uppgivenhet. Nu väntar vuxenvärlden och en verklighet de två betraktar med stor cynism och skepsis. Alla är "wieirdos", "assholes" eller bara trista. En av deras favoritsysselsättningar är att sitta på något kafé och fantisera om vad som döljer sig bakom ytan på andra gäster och till och med rita av dem.

Enid har inte bråttom när det gäller framtiden och vill varken börja söka jobb eller fortsätta plugga. För att få en komplett examen från skolan måste hon dessutom ta konstlektioner under sommaren. Rebecca däremot drömmer om att de skall flytta hemifrån och dela lägenhet. När de inte spenderar tid med att häckla sin omgivning hänger de i den affär där deras gemensamma vän, Josh, arbetar.

En dag bestämmer sig Enid för att svara på en kontaktannons där någon efterlyser en blondin som han mött vid ett tillfälle och trots sig haft ögonkontakt med. Enid ringer, låtsas vara blondinen och stämmer träff med den okände mannen på en restaurang bara för att hon är intresserad av att se hur en sådan person ser ut. Hon, Rebecca och Josh tar sedan plats i ett hörn på restaurangen och snart dyker Seymour upp, mannen som skrivit annonsen. De betraktar

Rebecca & Enid lämnar high school för att ge sig i kast med vuxenvärldens alla absurditeter.

honom i hemlighet och får se den lurade Seymour besviken lämna stället flera milkshakes och timmar senare.

Seymours ensamma gestalt har dock väckt en nyfikenhet hos Enid och hon börjar snoka i hans post och kring hans bostad. När Seymour, som är en hängiven samlare av retroprylar från 20 och 30-talet, framför allt 78-varvare, har en liten "garage-loppis", vågar sig Enid fram och prata med honom. Hon till och med köper en gammal jazzskiva.

Till sin egen förvåning gillar hon musiken, en slags blandning av ragtime och blues, och tar kontakt med Seymour igen. De blir snart vänner. Enid och Rebecca till och med går på ett party där Seymour samlat några av sina medelålders samlarkompisar. Rebecca, som tycker att Seymour bara är en underlig figur, börjar tröttna på Enids nycker. Och medan deras vänskap ställs på prov går Enid än mer upp i Seymours liv och tar sig an uppgiften att skaffa honom en kvinna.

Enid undviker att vara hemma eftersom hennes far har tagit upp ett gammalt förhållande med Maxime, en kvinna hon avskyr. I konstklassen har hon svårt att passa in med sina karikerade teckningar från vardagen. Rebecca har inte gett upp hoppet om en gemensam våning och Enid lovar att skaffa ett arbe-

te. Hon gör ett försök på en biograf men det blir som hon befarat outhärdligt förnedrande och hon får sparken efter en dag.

Seymour, som arbetar på kontoret till en snabbmatsfirma, Cook's chicken, har företagets gamla reklamaffisch från 20-talet hemma där en karikerad svart man ler tillgjort. På den tiden hette företaget Coon's, vilket är en nedsättande benämning av svarta, ungefär nigger eller svarting. Enid lånar bilden för att använda sig av den som en politisk kommentar till rasism på konstlektionen. Och lärarinnan faller pladask och uppmuntrar Enid att söka ett stipendium.

Under tiden försöker hon att para ihop Seymour med någon lämplig dam. En svårare uppgift än hon hade trott. Så när den "riktiga" blondinen ringer och svarar på annonsen ser det ut som allt kommer att lösa sig till det bästa. Romansen verkar bli seriös och plötsligt börjar Enid motvilligt känna svartsjuka.

Rebecca som hittills har varit lojal tappar lusten att försöka övertala Enid att dela lägenhet men ger henne ändå en sista chans. Svaret dröjer eftersom Enid inte tycks kunna bestämma sig för något. Ödet verkar inte gå hennes väg. Maxime är på väg att flytta in med fadern och när hon till sist bestämmer sig för att ansöka om stipendiet får hon

veta att hennes bild orsakat skandal och att hon inte ansetts lämplig som elev. I förtvivlan uppsöker hon Seymour sent på kvällen, hittar den champagne som han och Dana skulle ha haft till sitt tvåmånadersjubileum och dricker sig full. Efter att ha konfronterat Seymour angående hans känslor för henne hamnar de i säng.

Nästa morgon är Enid borta och vägrar svara när Seymour ringer. Än en gång lovar Enid Rebecca att flytta in med henne. Men också denna gång underlåter hon att dyka upp med sina saker. Däremot gör den nyförälskade Seymour det, sökande efter Enid. Rebecca berättar då att Enid bara drivit med honom och visar honom nidteckningar i Enids anteckningsbok. Seymour – som brutit upp med Diana och, eftersom Cook's chef fått nys om att det är Seymour som försett Enid med reklamaffischen, också har förlorat sitt arbete – bryter ihop och hamnar på sjukhus. Enid dyker upp och förklarar att den "losern" hon först trodde att han var, förvandlats till någon hon verkligen ser upp till. Någon framtid tillsammans tror hon dock inte på. Men vi får se hur Seymour ändå börjar hitta tillbaka till sitt gamla liv via psykoterapi. Vi förstår nu också att hans mor haft en viss roll i formandet av hans utanförskap. Rebecca och Enid beslutar att ta en paus och höras någon gång i framtiden.

Vid en busshållplats brukar Enid varje dag se en gammal man sitta och vänta på en buss som för länge sedan upphört att gå. Plötsligt ser hon hur en buss stannar till och mannen kliver på. Nästa kväll går hon själv till hållplatsen med sin packade väska. Bussen kommer och hon kliver på. Den lämnar staden. Reser hon bort? Är det en dröm? Vi kan bara gissa.

Utanförskap: styrka eller svaghet
I can't relate to 99% of humanity, säger Seymour och Enid håller med honom. Båda två känner sig som särtingar som inte delar den stora majoritetens värderingar eller intressen. För Enid handlar det mycket om en attityd och ett avståndstagande till allt hon föraktar och finner konformt. Det är inte bara så enkelt att alla är idioter eller tontar. När hon lämnar skolavslutningen gör hon klart för både sig själv och sin omgivning att hon inte tänker plugga vidare på college bara för att det förväntas av henne, eller börja arbeta som en annan "Svensson". Enid vägrar att låta sig införlivas i den breda fåran där målet är materiella ting och ett tryggt liv i förorten. Hon har ett stort behov av ärlighet och vägrar delta i något som hon betrak-

tar som ett gigantiskt förljuget och kapitalistiskt kretslopp. En värld där det gäller att spela med även om det innebär att lura sina medmänniskor. Sålunda klarar hon inte av att arbeta ens en dag på ett biopalats utan att ifrågasätta ställets policy. Hon vägrar att pracka på kunder större förpackningar och säger uppriktigt vad hon tycker både om filmerna och det kemikaliska smöret på popcornen.

Utseendemässigt skiljer sig Enid från de flesta jämnåriga med sina överdimensionerade svarta glasögon, färgglada secondhand kläder och stora kängor. Liksom att hon har helt annan musiksmak och, enligt normen, udda intressen. När kompisarna lyssnar på amerikansk hip hop föredrar hon punk, gamla musikalier eller udda dansnummer från något exotiskt land.

Seymour är en mer "etablerad särting". En medelålders man som i brist på social kompetens totalt gått upp i sitt samlande av gamla skivor och diverse rariteter. Ett utanförskap som från början inte var ett eget val och som mer eller mindre kommit att bli ett mentalt och emotionellt fängelse. Seymour ser trots det klarsynt på sin ensamhet även om han drömmer om att någon gång träffa en kvinna. Vi borde hitta någon som delar dina intressen, menar Enid som tagit sig an uppgiften att koppla ihop honom med någon passande dam. Men Seymour menar att han kanske inte alls behöver träffa någon med sådana intressen. "Jag hatar mina intressen!"

Redan i filmens början etableras Enid som lite speciell. Kameran panorerar över några husfasader där människor lever sina fultiga liv bakom fönstren. Hos Enid dånar musiken från en video med indisk 60-tals musikalmusik och hon själv dansar energiskt runt. Enids utanförskap präglas av en bestämdhet och grundar sig på ett frivilligt val. Hon vill stå utanför etablissemangen och står inte ut med tanken att bli som alla andra. Samtidigt hatar hon alla former av hyckleri. När den genom en olyckshändelse rullstolsbundna flickan i filmens början betonar hur omoraliskt det är med droger genomskådar Enid hennes bedjande präktighet och menar att hon gillade henne bättre innan. Då hon inte var så falskt perfekt.

Enid och Seymour finner varandra trots att de är olika. Deras utanförskap förenar dem. Medan Enid är utagerande och nyfiken är Seymour försiktig och ibland uppgiven. Enid finner en själsfrände i Seymour därför att han är "den totala motsatsen till allt jag hatar." Och Seymour faller för Enid för att hon ser honom och bejakar hans värld som av

omgivningen ses som "nördig".

För Enid är utanförskapet till stora delar ett aktivt val. Något hon sätter en ära i medan Seymour mer eller mindre är utdömd av det sociala etablissemang. Varken Enid eller Seymour har något egentligt behov av att passa in. Enid visar det demonstrativt medan Seymour, som inte tycker sig leva i samma universum som "de som blir förnöjsamt lyckliga av en Big Mac och ett par Nike-dojjor", visar integritet genom att stå för sin stil och sina hobbies.

★ När är utanförskap en styrka och när är det en svaghet? Är det en fråga om ifall man valt det själv?

★ Hur ser vi på utanförskap? Varför skrämmer det oss så ofta? Är det för att vi själva är rädda att hamna utanför?

★ Mot filmens slut ändrar sig förhållandena och Seymour, som börjar träffa en "normal" kvinna med "normala" intressen, drar sig undan från Enid. Hur märker vi att han försöker anpassa sig till det nya förhållandet genom att bli en "vanlig" kille? Hur uppfattar vi honom då? Hur förändras han gentemot Enid?

★ Varför tror han inte att Enid skulle kunna vara intresserad av honom?

Det som börjar som ett elakt skämt från Enids sida, där hon lurar Seymour genom att svara på hans efterlysning i tidningen, förvandlas till en ovanlig vänskap. Det som först lockar Enid är Seymours ensamhet. Att han är en sådan "loser" att det på något sätt är legitimt att driva med honom. Men när hon lär känna honom börjar hon omvärdera både honom och sitt eget sätt att döma ut folk.

★ Fundera över varför vi har ett sådant behov av normer och sociala regler?

★ På vilket sätt stör det oss när folk inte anpassar sig? Och vem bestämmer egentligen vem som är normal?

★ Skulle man vinna på att vara mer öppen för det "aparta" och liksom Enid upptäcka att en "tönt" i själva verket visar sig ha integritet och oväntade kvaliteter? Ett bevis på att det annorlunda kan skapa en utmanande vänskap.

Under de första konstlektionerna märker Enid att hennes teckningar inte uppfattas som speciella eller utmanande utan till och med ytliga och för henne blir det lite av en chock. När hon tar med den gamla reklamaffischen på den

Den excentriska Seymour, i rollen den lätt kultförklarade Steve Buscemi.

brett leende svarte mannen gör hon det som en provokation men också för att få uppmärksamhet.

★ Vad säger det om Enid och hennes syn på sig själv. Är hennes utanförskap ibland något av en pose som hotas då ingen blir provocerad av den?

Vänskap

Enids bästa väninna är Rebecca. Vi förstår, när de tittar på gamla foton tillsammans, att de hängt ihop sedan barnsben och känner varandra utan och innan. När skoltiden nu är över börjar deras vänskap att ställas på prov. Allt det de drömt om och planerat tillsammans känns inte längre självklart. Enids nyväckta intresse för Seymour bidrar starkt till att deras idé om att dela en lägenhet tycks rinna ut i sanden. Den gemensamma absurda humorn och känslan av att vara annorlunda binder dem trots allt samman ännu en tid. Och i deras eget universum, där ”töntar och efterblivna” inte göra sig besvär, är det tryggt och hemvant. Men medan Rebecca när drömmen om något eget och arbetar på ett trist kafé för att få ihop till hyran, tar Enid det lugnt och skjuter upp besluten. Längre står Rebecca ut med Enids velighet, ger henne chans efter chans, men inser till slut att det inte kommer att bli de två som flyttar ihop.

Vid en första anblick kan det verka som om Rebecca är den lojala vännen som alltid finns till hands medan Enid tar sig friheten att försumma henne för den nya vänskapen med Seymour, vänta med sina val och ändå räkna

med att ha henne till hands. Hon förnedrar henne rejält då hon lämnar henne åt sitt öde med en påträngande typ på Seymours lilla sammankomst med 78-varvs-vurmåre. Men ur Enids perspektiv är det Rebecca som sviker deras gemensamma ideal genom att bete sig som en vanlig kneigare, shoppa pastellfärgade plastmuggar och leta lägenhet i en gudsförgäten förortshåla.

Det är aldrig den enes fel att två träter brukar det heta och när en lång vänskap tar slut väcks starka känslor. Det är som om varken Enid eller Rebecca förstår vad som händer. Seymour är kanske bara den utlösande faktorn och när de skall titta på lägenhet tillsammans och de börjar bråka om vem som egentligen inte kan ta ett nej från den andra är det säkert en lång tids outredda konflikter som kommer i dagern.

Det är tydligt att Enid är den som starkast vill hålla sig utanför de vanliga sammanhangen. Rebecca tenderar att få kontakt med killar lättare även om Enid betonar att det är ett faktum som hon har förlikat sig med.

★ Är Enid ärlig när hon säger att hon inte bryr sig om ifall hon är populär? Kan det finnas svartsjuka gentemot väninnan? Gömmer sig Enid bakom en fasad av rädsla för att leva?

★ Fundera över hur Enids och Rebeccas vänskap har sett ut, utvecklar sig och varför den tar slut. Vad är egentligen verklig vänskap? Varför glider man isär?

★ Har ni några vänner som ni haft sedan barndomen? Vad betyder en så lång vänskap?

★ Det finns en sorg i flickornas avsked på bänken som innehåller en viss försoning men ändå en känsla av att de nog aldrig kommer att ses mer. Hur uppfattar ni den scenen?

Vägval

Ghost World handlar om att söka sin identitet, även om Enid verkar ha funnit sin redan, och om att bli vuxen och att göra vägval i livet.

”Graduation day” är en symbolisk dag i alla amerikanska ungdomars liv. Skall man läsa vidare eller arbeta? Vad skall man bli? Enid visar vad hon tycker om pluggande genom att stampa på skolmössan och visa skolbyggnaden fingret. Är man som hon arton år så är vuxenvärlden den sista man vill kommunicera med. Hon säger också till fadern vid frukostbordet; ”Look at me I’m not even listening to a word you saying”.

Enids stora dilemma är att hon likt många ungdomar inte vet vad hon vill och hon funderar mycket över meningen med livet. Rädslan att välja är nästan förlamande och relationen med Seymour verkar vara ett projekt för att skjuta upp besluten. Men inget blir som hon vill. Hon har inget arbete, konstklassen blev ett misslyckande, vänskapen med Rebecca tar slut och till råga på allt skall pappans avskydda ex-flickvän flytta in hos dem.

Enid undrar vem hon är och söker ibland svaret i sitt yttre. När Rebecca föreslår att de skall rigga upp sig som yuppies för att söka lägenhet gör Enid det rakt motsatta. Färgar håret grönt och klär sig som punkare. Men när omgivningen inte förstår hennes kommentar till sjuttioalets rebeller inser hon att det inte är hennes stil.

Enid står vid ett vägskäl i livet. Hon anförtror Seymour att hon egentligen bara vill försvinna bort någonstans där ingen kan hitta henne. Sina drömmar har hon knappt uttalat för sig själv och i scenen då hon står i begrepp att packa lådan för att flytta ihop med Rebecca blir ambivalensen uppenbar. Hon håller håglöst upp en tröja där det står ”computer service”, ett företag där hon erbjudits arbete genom Maximes försorg. Tydligt blir Enids farväl av barndomen då hon sätter på en barnskiva och hittar en gammal sliten leksakskanin som hon tveksamt slänger i en papplåda. Hennes rum, som har varit hennes

borg, är fyllt med leksaker, gamla kläder och loppisfynd. Nu skall hon lämna allt bakom sig.

★ Diskutera Enids ovilja mot att bestämma sig. Kan ni känna igen er i den? Har vi så många val idag att rädslan att välja fel kan bli nästan handlingsförlamande?

Vid ett tillfälle tänker hon sälja sina gamla saker och kläder för att få ihop pengar men ångrar sig och behåller allt. Ingen annan skall få använda de föremål som representerar perioderna i hennes liv.

★ Kan man känna igen sig? Fundera över livets olika faser. Varför måste man testa sig fram, både utseendemässigt och ideologiskt?

Vi vet inte riktigt vart livet leder. Hon går med sin packade väska till den busshållplats där hon kvällen innan sett den gamle mannen kliva på. Scenen är öppen för tolkningar.

★ Diskutera hur ni själva tolkar slutet. Är det Enids dröm? Kan vi tolka scenen som symbolik för att hon rent av tar livet av sig, att hon försvinner eller att hon, tvärtom, finner lyckan? Andas den hopp eller uppfattar ni den som sorglig?

Satiren som vapen

Ghost World, som bygger på en amerikansk tecknad serie, har både formmässigt och innehållsmässigt många beröringspunkter med sin tecknade förlaga. Av tradition har just tecknade serier alltid varit ett forum för satir, komik och civilisationskritik. Man har helt enkelt vågat mer än exempelvis den klassiska Hollywoodfilmen. I *Ghost World* blir Enid och Rebecca de språkrör genom vilka kritiken förmedlas. Deras extremt livströtta inställning och cyniska kommentarer är inte bara ett uttryck för tonårsleda utan också en bitsk kommentar till det samhälle de växer upp i. De skildras som representanter för en generation som är indoktrinerade med massmedias bild av hur man skall vara och se ut. De har sedan barnsben pådyvlats en likriktad och kommersiell musik- och filmsmak, svår att värja sig emot. Själva känner de sig som de enda "verkliga" i en värld av spöken, vilket filmens titel antyder. Deras enda vapen blir humor och att häckla.

"Ghost World" leker med och vänder på begrepp som nördar, utseendets betydelse mm.

Den bisarra satiriska tonen har regissören sedan förstärkt genom att göra alla bifigurer mer eller mindre karikerade och även små scener, som när en kund i en videoaffär söker efter klassikern Fellinis *8 1/2* och den underförstått korkade unge mannen vid disken erbjuder honom tjusporrfilmen *9 1/2 vecka* med Mickey Rourke. Eller när en våldsam vettvilling, som brukar hänga i butiken där deras vän Josh arbetar, talar om "freedom of speech" när han muckar bråk. Inte minst tillför Enids djuplodande konstlärarinna begreppet "artshit" en ny komisk dimension när hon talar om konceptuell konst, konst som dialog och överentusiastiskt hyllar en tampong i en tekopp.

Personerna är nästan tvådimensionella som i en serie och deras repliker levereras lite monotont utan att de för den skull är innehållslösa eller orealistiska. Karaktärerna rör sig i artificiella, anonyma och kulörta miljöer, som har en nostalgisk touche av 50- och 60-tal. Kameran förhåller sig stilla, ofta på distans till karaktärerna så att bilderna kompositionsmässigt liknar saxade stillbilder, fast de är filmbilder. Liksom i en serietidning är det personerna i bilden som betonas, inte storslagna vyer eller ett allmänt folkliv. De gör att karaktärerna blir extra tydliga liksom det som sägs.

★ Diskutera gärna kring filmens form och i vilka avseenden den påminner om en tecknad serie. Vilka fördelar kan det vara med att använda sig av den estetiken? Förlorar den något i

trovärdighet eller kan även det stiliserade och skruvade förmedla ett realistiskt budskap? Hur förhåller sig filmen till Seymours karaktär, som man till en början skall uppfatta som en riktig "loser". Lyckas filmen balansera ironin med värme och sympati trots allt?

Läs vidare

"Ghost World", EPIX förlag, www.epix.se

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

USA 2001

Manus: Daniel Clowes och Terry Zwigoff efter en tecknad serie av Daniel Clowes

Regi: Terry Zwigoff

Foto: Affonso Beato

Klippning: Carole Kravetz-Aykanian, Michael R Miller

Musik: David Kitay

I ROLLERNA

Enid – Tora Birch

Rebecca – Scarlett Johansson

Seymour – Steve Buscemi

Josh – Brad Renfro

Enids far – Bob Balaban

Konstlärarinnan – Illeana Douglas

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 112 minuter

Format: 1:1,85

Ljudsystem: Dolby SR

Censur: Från 7 år

Svensk premiär: 12 juli 2002

DISTRIBUTION

Triangelfilm, Box 285, 201 22 Malmö Tel: 040-17 65 50, fax: 040-12 90 99 www.triangelfilm.se

zoom